

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Infokommunikációs eszközök használatának hatása a szülő-gyermek kapcsolatra szülői percepciók alapján

Fekete Deák Ildikó

Témavezető: Dr.habil. Czibere Ibolya PhD,
egyetemi docens

DEBRECENI EGYETEM

Humán Tudományok Doktori Iskola

Debrecen, 2020

1. Az értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása

Az IKT eszközök robbanásszerű megjelenése és terjedése már a gyerekek, de főleg a fiatalok, serdülők körében változások egész sorát indította el, amelyek hatása a családok életébe is begyűrűzik. A gyermekek otthoni média és internethasználata, valamint az ezzel kapcsolatos szülői viszonyulásmódok kérdésköre a nemzetközi szakirodalomban növekvő érdeklődésnek örvend (Valcke et al 2013, Alvarez et al 2010, Wong et al 2015). A gyermekek egyre korábban találkoznak az internet világával, önállósodásukkal párhuzamosan egyre több időt töltenek az internetes digitális világban. A családi közeg válik elsődlegesen azzá a szocializációs színterré, amely a digitális világok, az IKT eszközök használatát beépítheti–beépíti a mindennapi gyakorlatba. A téma vizsgálata során tehát nemcsak magát az eszközhasználatot szükséges vizsgálni, hanem azt is, hogy az adott szociokulturális környezetben milyen szülő-gyermek kapcsolati modellek léteznek a családokban, a kívülről jövő hatások hogyan hatnak a család életére, milyen a szülők viszonyulása, hogyan tudják kezelni az új helyzetet (Bodó, 2018).

Kutatásom arra próbál választ adni, hogy egy székelyföldi községben hogyan alakul, hogyan változik a szülő-gyerek kapcsolat az internetes technológiák térhódításának hatására. Az IKT eszközhasználat terén egyfajta fordított szocializáció érvényesül, a szülők és gyerekek közötti eltérő kompetenciakülönbség egy olyan aszimmetrikus helyzetet teremt a gyermekek javára, amely megzavarhatja a tradicionális családmódban érvényesülő hierarchikus szülő-gyerek kapcsolat hagyományos rendjét. Ugyanakkor a saját okostelefon és internethasználat során a serdülők, fiatalok több szabadsághoz jutnak és kikerülnek a szülői kontroll egy jelentős része alól. Az új helyzet kezelése komoly kihívást jelent a szülők számára, amelyre különböző módokon reagálnak.

Kutatásom elsődleges célja egy lokális helyzetkép megrajzolása, a szülő-gyerek kapcsolatban és a családi szocializációban az IKT eszközhasználat okozta változások feltérképezése. A kutatás két főbb dimenzió mentén haladt: elsőként a családi szocializáció fontosabb aspektusait (családok összetétele, munkamegosztás, értékek, nevelési elvek, nevelési gyakorlat, kommunikáció, konfliktuskezelés) vizsgáltam, amely lehetővé tette számomra annak a szociokulturális környezetnek a megismerését, amelybe ágyazottan értelmezhetővé váltak a második főbb

dimenzió, az IKT eszközhasználat (eszközellátottság, eszközhasználati kompetenciák, szülői viszonyulások az eszközökhöz) szülő-gyermek kapcsolatra gyakorolt hatásai.

A doktori értekezés egy elméleti, egy módszertani és egy eredményeket bemutató fejezetből áll. Az elméleti rész első fejezetében a család definíciói mellett a családi szerepekkel és a család modernkori változásaival kapcsolatos szakirodalmak kapnak helyet. A család definíciói folyamatosan változtak az idők során, ma a társadalomtudósok nagy része a család meghatározásában nagyobb hangsúlyt helyez a család által nyújtott érzelmi támogatásra, és a közösségi összetartozás érzésének biztosítására. Kutatásomban a családra mint az elsődleges szocializáció színterére tekintek, ahol a gyermekek, serdülők nevelése zajlik. A család a múlthoz képest ugyan veszített számos alapvető funkciójából, ennek ellenére változatlanul fennmaradt, és olyan funkciókat lát el, amelyeket mind az egyén, mind a társadalom szempontjából csak a család tud biztosítani (Hablicsek, 2000). A család ma már nem kimondottan a hagyományoknak és a nemzeti értékeknek a legfőbb őrzője, inkább a társadalmi változások „barométerévé” vált (Mihailescu, 1999).

A második alfejezetben a fontosabb családszociológia elméleteket veszem számba: a családökológiai modell, az interakcionista megközelítés (Mead, G. H., 1934), a rendszer-szemléleti megközelítés (Luhmann, N.,1982, Olson, D. H. 1990), strukturális – funkcionális elmélet (Parsons, 1955, Goode, W. 1963), fejlődési családmodell (Aldous, 1996, Mattessich, Hill 1987), a családi konfliktusmodell és a feminista iskola, amelyek a kutatási eredményeim értelmezéséhez nyújtanak segítséget.

A harmadik alfejezetben a gyermeknevelésben bekövetkező változásokkal, és a gyermek családon belüli helyzetének alakulásával foglalkozó szakirodalmakat tekintem át. A XX. század második felétől a család meghatározása, a szülők feladatai, a gyermek családon belüli helyzete megváltozott. Elkezdődött a család demokratizálódási folyamata, mely által a gyermeki jogok fokozatosan előtérbe kerültek, a gyermek önálló, egy saját világgal rendelkező személlyé vált, a szülői autoritás visszaszorulóban van, így a gyermek autonómiája felerősödik. Ennek következtében a szülők szerepe is átalakul, már nem a generációkon keresztül szerzett ősi tudás átadása a cél, hanem a gyermek kibontakoztatása. Létrejött egy alternatív nevelői modell, ahol a szülőtől egy támogató, segítő, védő kapcsolat kialakítását várják el, ahol a gyermek szabadon kibontakozhat,

lehetőséget biztosítva, hogy minél szélesebb körben felfedezhesse a világot, tehát a szülőnek az a szerepe, hogy gyermekét kísérelje ezen az úton, védje gyermeke érdekeit, szükség esetén mellette legyen, megvigasztalja, de semmi esetre se avatkozzon a gyermek személyiségfejlődésébe, a döntéseibe, kivéve ha veszélyeztetni ezáltal életét. A gyermekkel szemben pedig nem az az elvárás, hogy udvarias és engedelmes legyen, hanem az autonómia, az önmagát kifejező és megvalósító lény. A szülő - gyermek kapcsolatban a parancs és utasítás helyét átveszi a érvelés és magyarázat. Napjainkban (posztmodern gyermekkor) a gyerekek és felnőttek közötti különbség folyamatosan zsugorodik, mindezt a kultúra jellegzetes változásai is támogatják (Vajda, 2005). Szintén a harmadik alfejezet tartalmazza a családi szocializációval kapcsolatos irodalmakat, a nevelési elvek, szülői attitűdök vizsgálatára irányuló hazai és nemzetközi kutatási eredményeket is. A szülői nevelési attitűdméréshez több kutató a szülő-gyerekek kapcsolatát a szülői viselkedés két dimenziója alapján határozta meg: a gyermekkel való emocionális kapcsolat és a szülői kontroll alapján (Holden és Edwards, 1989, Baumrind, 1971). Baumrind (1971) gyakran hivatkozott elmélete három nevelési attitűdöt különböztetett meg: autoritativ (odafigyelés a gyerekekre, viszonylagos szabadság, jól

meghatározott követelmények), autoritáriánus (szigorú, merev, túlzott elvárások a gyermektől, gyakori büntetések) és engedékeny (érzelemdús kapcsolat, nincsenek jól meghatározott nevelési módszerek, következetlenség). Maccoby és Martin (1983) kiegészítette Baumrind modelljét az elhanyagoló, involváltságtól mentes nevelői attitűddel. A szülők nevelési stílusának bemutatása során támaszkodtam Baumrind elméletére, a szülői szabályozás és a szülő-gyermek közötti emocionális kapcsolat mint főbb dimenziók dolgozatomban is megjelennek.

Az elméleti rész negyedik alfejezetében tárgyalom a média mint szocializációs eszköz szerepét, a fiatalok internethasználatának a szülő-gyermek kapcsolat alakulását befolyásoló hatásait, számbaveszem a kutatási témámmal kapcsolatos média-kutatásokat. A kutatásomhoz szükséges alapvető fogalmak (infokommunikációs eszközök, digitális kompetencia, internet-használathoz való viszonyulás, attitűdkomponensek) tisztázását a jelen fejezet szakirodalma tette lehetővé számomra. A gyermekek, serdülők internethasználatát vizsgáló kutatási eredmények (Livingstone, Haddon, Görzig, & Ólafsson, 2011) rámutatnak, hogy a gyermekek, serdülők, fiatalok legtöbbször otthon interneteznek, amely előtérbe helyezi a szülő szerepét a gyermek internethasználatának a szabályozásában. A szülői ellenőr-

zés és szabályozás módja különbözőképpen zajlik a családokban, az eljárások meghatározása a szülői attitűd beazonosítása révén történik. Valcke és munkatársai (2010) a szülők gyermekeik internethasználatához való viszonyulása alapján, felhasználva Baumrind elméletét, kiegészítve Maccoby, Martin (1983) és Becker (1964) következtetéseivel, négy internetes szülői stílust (internet parenting style) különítettek el: *megengedő*, *laissez-faire (nemtörődöm)*, *autoriter és autoritativ stílusokat*. Kutatásomban a Valcke és munkatársai által végzett kutatás segítségemre volt bizonyos fogalmak operacionalizálásában, mint például a gyermekek, serdülők IKT eszközhasználatának szülői szabályozása, vagy a szülők érzelmi bevonódása, együttműködése.

2. Az alkalmazott módszerek vázolóása

Kutatásom terepe egy olyan székelyföldi község, amely szervesen illeszkedik abba a „kvázi archaikus” társadalomba, amely Székelyföldet jellemzi (Biró-Biró,1995:190). Hargita megyében a Középcsík régió egyik legjelentősebb települése. Lakosainak száma 3652, amelynek 96 százaléka magyar. Közigazgatásilag négy falu alkotja a községet. Mivel kutatásomban az IKT eszközhasználatnak a szülő-gyerek kapcsolat alakulására gyakorolt hatását vizsgálom, kutatásom elsődleges célcsoportját olyan szülők képezik, akiknek kora serdülőkorú (14-15 éves) gyerekeik vannak. Az adatbázist a három tagtelepülés iskolája szolgáltatta, a 2017/2018-as tanévben hetedik-nyolcadik osztályba beiratkozott tanulók szüleit választottam ki interjúalanyoknak. Az összes (61) hetedik-nyolcadik osztályos tanuló szüleit megkerestem, közülük negyvenen vállalkoztak a beszélgetésre.

A kutatásom alaplódszere a **félíg strukturált interjú**, amelyet 40 szülővel készítettem el 2016 és 2019 között. Az interjúzásra a családok otthonában került sor, előzetesen egyeztetett időpontokban. Az interjúk általában 60-90 percet tartottak, és többnyire zavartalanul zajlottak. Az interjúterv öt fontosabb dimenzió mentén tartalmazott kérdéseket. Az első négy

dimenzióban a családok szerkezetét, szocializációs közegét, a családokban érvényesülő kommunikációs gyakorlatot, a megjelenő konfliktusok kezelésének gyakorlatát vizsgáló kérdéseket fogalmaztam meg, az ötödik részben pedig konkrétan az IKT eszközök használatának gyakorlatát, a kapcsolódó szülői viszonyulások feltárását célzó kérdések kaptak helyet. A családmódel, a családi munkamegosztás, a szülők nevelési elveinek, értékrendszerének, a családi kommunikáció és konfliktuskezelés módzatainak megismerése alapján kirajzolódott egy ún. lokális helyzetkép, egy olyan kontextus, amely lehetővé tette számomra a szülők IKT eszközökhöz és gyermekeik internethasználatához való viszonyulásának pontosabb értelmezését. A kutatási kérdések megfogalmazásában, az interjúk lebonyolításában saját terepismeretemre támaszkodtam, a helyi közösség alapos ismerete és az a háttértudás, amellyel mint a „saját kultúrájában kutató etnológus” (Fél, 1991) rendelkezem, lehetővé tette számomra a saját kultúrán belüli összefüggések feltárását (émikus kultúra-kutatás, Keszeg, 2011), a helyiek közös értelmezési gyakorlatának megragadását. Ugyanakkor az interjúszövegeket mint szöveg-halmazt, mint a szülők narratívahalmazát kezeltem, és a társadalomkutató távolságtartásával és objektivitásával igyekeztem ezeket elemezni, és azokból következtetéseket megfogalmazni.

3. Az eredmények tézisszerű felsorolása

- **Szülők viszonyulása serdülőkorú gyerekeik internet-használatához**

A kutatásba bevont szülők számára komoly kihívást jelent az IKT eszközök gyermekekre gyakorolt hatásának elfogadása, megértése, a használat szabályozása. A hirtelen bekövetkező változások hatásaira nem voltak felkészülve, az állandó probléma-helyzetek folyamatos reagálásra, viszonyulásra kényszerítik őket. Mindezt előzetes ismeretek, követhető modellek, bejáratott gyakorlatok nélkül. Ennek következtében az attitűdök igen széles skálán mozognak, az elfogadástól a teljes elutasításig. Egy szűkebb csoport, főleg a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező szülők felismerték az internethasználat pozitív hozadékát, és szerintük „ha jóra használják”, nagyon hasznos lehet az internet mind a felnőttek, mind a gyermekek számára. Érzékelhető bizonyos fokú tudatosság részükről, amelynek köszönhetően gyermekeik eszközhasználatát is igyekeznek nagyobb odafigyeléssel szabályozni.

A másik kis létszámú csoport az internethasználat káros hatásait érzékeli leginkább, ők negatívan, elutasítóan viszonyulnak gyermekeik eszköz- és tartalomhasználatához. Ennek legfőbb oka, hogy a szülők terheltségük, több műszakban végzett

munkájuk miatt nehezen tudják szabályozni, ellenőrizni gyermekeik internethasználatát. Serdülők leginkább a szórakoztató tartalmakat (játékok, zenék, youtubé filmcsekék) és a közösségi oldalakat használják, amely elvonja őket a tanulás, a házimunkák elvégzése mellől. A szülők korlátozásokkal, tiltásokkal próbálnak szabályozni, rapszodikusán büntetnek, amely a pillanatnyi hatáson túl, hosszútávon nem eredményes, ezért az internethasználatot vehemensen ellenzik. Ezek a szülők általában alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, digitális kompetenciáik is alacsonyak.

A többség a „köztes” csoportban van, akiknek viszonyulása ambivalens, önmaguk számára sem tisztázott. Látják ők az IKT eszközhasználat előnyeit is (iskolai feladatok megoldásánál, ingyenes kapcsolattartás), de ugyanakkor ők is naponta átélnek serdülők eszközhasználatának szabályozási kudarcát. Mivel IKT kompetenciáik zömében alacsonyok, nem tudnak partnerként részt venni az eszközhasználatban, betekintést nyerni gyermekeik „digitális” világába. Néha tiltanak, szigorúan szabályozni akarnak, máskor engedékenyek és elismerik gyermekeik többlettudását e téren. Ahol a serdülők „rabjává” válnak az online játékoknak, közösségi oldalaknak, a szülők nehezen tudnak határokat szabni. A tiltásokat, korlátozásokat, bün-

etésekét gyakran „hiábavalónak” érzik, elbizonytalanodnak, eddigi nevelési gyakorlatuk hatékonyságát kérdőjelezzik meg. Az interjúk során gyakran kifejezésre juttatták tanácstalanságukat, tehetetlenségérzetüket.

- **A serdülők internethasználatának szabályozása**

A szakirodalom különbözőképpen kategorizálja a szülői internetszabályozás módozatait. Livingstone és Helsper (2008) tiltó (restrictive) és a támogató (instructive) szabályozásról, Lwin, Stanaland és Miyazaki (2008) szabályozó (csak szabályokkal), támogató (csak magyarázatokkal, beszélgetésekkel), szelektív (szabályokkal és beszélgetésekkel) szabályozásról, illetve szabályozás nélküliségről, Livingstone és Health (2008) pedig aktív együtt használókról (active co-use), technikai szűrőt alkalmazókról, szabályokat alkalmazókról és közvetlenül ellenőrzőkről beszél. A kutatásba bevont szülők internetszabályozási gyakorlatát vizsgálva megállapítható, hogy a szülők nagyobbik hányada inkább a tiltó (restrictiv) szabályozást alkalmazza. A tiltások, korlátozások leginkább a használat időtartamára és időpontjára vonatkoznak, bevallásuk szerint a serdülők infokommunikációs tartalomfogyasztását, a létrehozott kapcsolataikat nehezen, vagy egyáltalán nem tudják ellenőrizni. Az

általam vizsgált családokban az IKT eszközök aktív együtt-használatáról nem beszélhetünk, hacsak a serdülők szülőket tanító „leckéit” nem tekintjük annak. Senki nem alkalmazott technikai szűrőprogramokat, és néhányan a szabályozás szükségességét emlegették. Alig pár szülő, többnyire a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők, hangsúlyozta a támogató jellegű szabályozás fontosságát, akik elmondásuk szerint magyarázatokkal, rávezető beszélgetésekkel tudatosan próbálják megtanítani gyermekeiknek az IKT eszközök helyes használatát.

A szülők számonkérések, büntetések helyett bizalmas beszélgetések során igyekeznek információkat szerezni gyermekeik digitális tevékenységéről. Ezeknek a beszélgetéseknek az őszintesége, a saját virtuális világ feltárásának mértéke nagymértékben függ a szülő-gyermek kapcsolat közvetlenségétől, a szülő nyitottságától, a kölcsönös bizalom mértékétől. A megkérdezett szülők szűk negyede vallotta azt, hogy a bizalmas kapcsolatnak köszönhetően a serdülő bizonyos mértékig beavatja őt saját digitális világának történéseibe.

- **A túlzott IKT eszközhasználat miatt kialakuló konfliktusok a családban**

A szülők beszámolói alapján egyértelműen megállapítható, hogy az IKT eszközök megjelenése a családban a konfliktusok megsokasodásához vezetett. A szülők gyermekeik „megváltozását” egyrészt a serdülőkor számlájára írják, másrészt határozottan állítják, hogy a „telefonozás” miatt gyakoribbak a konfliktusok. A beszélgetések során több szülő is hangsúlyozta, hogy a „mai gyermekek másak”. Már nemcsak fizikailag akarnak minél többet távol lenni a szülőtől (barátokkal elvonulni), hanem saját virtuális világukba is gyakran visszahúzódnak. Az a világ a szülő számára nem átlátható, ezért a szülők zöme nehezen viseli ezt a fajta elvonulást. Mind az „elfecsérelt idő” mennyisége miatt, mind a titokzatosság, az ellenőrizhetetlenség miatt gyakran tesznek szemrehányást gyermekeiknek. A legtöbb családban állandó a küzdelem szülő és serdülő között, kivételt az a néhány „engedékenyebb” szülő képez, akik nem szívesen konfrontálódnak gyermekeikkel. A konfliktusok általában nem vezetnek konstruktív megoldásokhoz, hiszen egyik fél sem szívesen enged az érdekeiből. A zömében autoriter családmódban szocializálódó szülők nehezen tudják elfogadni, hogy gyermekeik életének bizonyos történései a virtuális

világban zajlanak, amelyre nekik kevés rálátásuk van. Elmondásuk szerint nehézséget okoz számukra, hogy az IKT eszközök használatának szabályozásában a szülői tekintély alig érvényesíthető, hiszen a serdülők jobb digitális kompetenciáiknak köszönhetően könnyen kijátszák a szabályokat. Mivel a szülők kevés gyakorlati tudással, tapasztalattal rendelkeznek az IKT eszközhasználat terén, a szabályozást illetően is bizonytalanok. A konfliktusok kisebb-nagyobb gyakorisággal kiújulnak, egy-egy „alkalmi” büntetés (elveszik a gyermek telefonját bizonyos időre) után a szülő pillanatnyilag lenyugszik, a serdülő ideig-óráig próbál alkalmazkodni, majd minden kezdődik előlről. A probléma nem oldódik meg megnyugtatóan, az állandó küzdelem szerves részévé válik a család életének.

- **Az IKT eszközhasználatból adódó konfliktushelyzetek generálta változások a szülői szerepek tekintetében**

A kutatási tapasztalataim alapján a megkérdezett családok többségében jelen vannak a hagyományos családmódel bizonyos jellemzői, különösen a munkamegosztás, a nemi szerepek, a gyermeknevelési gyakorlat bizonyos vetületeinek tekintetében. A legtöbb családban aszülői tekintélyen alapuló hierarchikus szülő-gyermek kapcsolat érvényesül, amelyben a szülő a

tapasztalat és a tudás birtokosa, aki engedelmességet, alkalmazkodást vár el gyermekétől. Az IKT eszközök megjelenése a szülők számára új helyzetet teremtett, hiszen az adott területen nem ők képviselik a „tudást”, a „tapasztalatot”, ezekhez az eszközökhöz a serdülők értettek/értenek jobban. Ebben a fordított szocializációs folyamatban megcserélődtek a szerepek: a gyermek vált az ismeretek, készségek birtokosává, a szülő pedig gyermekétől tanul. A vizsgálatba bevont szülők mind elismerték gyermekeik többlettudását ezen a területen. Ez a folyamat mondhatni „aláássza” a hagyományos családmodell rendjét, az aszimmetrikus szülő-gyermek viszony veszt érvényességéből. Az IKT eszközöknek köszönhetően a gyermekek már nemcsak szüleiktől szerezhetnek információkat, saját érdeklődésüknek megfelelően, szülői kontroll nélkül böngésződhetnek a világhálón. Olyan ismeretekre, tájékozottságra tehetnek szert, amelyek felülmúlják szüleikét, amely önálló véleményalkotásra készítik őket. Ezek következtében nagyobb eséllyel kérdőjelezzik meg szüleik mindenhatóságát, kritikusabban viszonyulnak hozzájuk. Bátrabban kifejezésre juttatják véleményüket, már nem mindenben engedelmeskednek, csak tekintéllyel nehezen meggyőzhetőek. A szülői büntetések kevésbé hatékonyak, helyettük magalapozott érvekre, őszinte beszélgetésekre tartanak

igényt. Amelyik szülő ezt nem ismeri fel, és nem tud alkalmazkodni az új kihívásokhoz, a serdülők kizárják őket világukból, keveset kommunikálnak, nem avatják be mindennapjaikba. Saját szabad virtuális világukba menekülnek, új kapcsolatokat létesítenek. Az IKT eszközök megjelenése tulajdonképpen egyfajta konkurenciát jelent a szülőknek, nem megfelelő szülő-gyermek kapcsolat esetén a serdülők számára egy alternatív világot nyújt, ahol szülői ellenőrzés nélkül, szabadon, kötöttségek nélkül informálódhat, ismerkedhet. Ennek veszélyét a néhány autoritatív szülő már tudatosította, a többiek a sorozatos küzdelmek – alkudozások – büntetések – beszélgetések folyamatában csiszolgtatják nevelési gyakorlatukat.

- **Szülői stílusok – Internetes szülői stílusok (internet parenting style)**

A szülői stílus fogalmának értelmezése a szakirodalomban különböző szempontok alapján történik. A két fő szempont, amely különböző variációkban fordul elő az egyes elméleti megközelítésekben a szülő-gyermek közötti érzelmi kapcsolat, illetve a szülői kontroll (pszichodinamikus megközelítés, tanuláselméleti megközelítések, Schaefer (1965) szülői nevelői attitűdök cirkumplex modellje, Baumrind (1971), Maccoby és

Martin (1983) Holden és Edwards (1989) mértéke. Az elméletek tükrében az „ideálisnak” tekintett szülői stílus jellemzői a szülő meleg-érzékeny viszonyulása gyermekéhez (Schaefer, 1965), a viszonylagos szabadság biztosítása - stabil, rugalmas szabályokkal (Baumrind, 1971), gyermekközpontúság (Maccoby és Martin (1983), szoros emocionális kapcsolat (Holden és Edwards (1989). A korai elméletek után Baumrind (1971) modellje az egyik legismertebb, amelyet Maccoby és Martin (1983) továbbfejlesztnek, és négy szülői nevelési stílust különítenek el (autoritativ, autoritáriánus és engedékeny és elhanyagoló). Erre alapozva Valcke és munkatársai (2010) négy internetes szülői stílust (internet parenting style) alakítottak ki. Az alacsony fokú–magas fokú kontroll és az alacsony fokú–magas fokú érzelmi szülői bevonódás négyes mátrixa adja az említett négy szülői stílust. Dolgozatomban a Valcke és munkatársai (2010) által végzett kutatása alapján próbáltam operacionalizálni az IKT eszközhasználatra vonatkozó „szülői szabályozást” és „szülői érzelmi bevonódást”, és besorolni a megkérdezett szülőket a négy internetes szülői stílus valamelyikébe. A „gyakorlat” azt mutatta, hogy az általam vizsgált terepen a megkérdezett szülők körében az internetes szülői stílusok még alakulóban, változóban vannak, nem lehetett a két dimen-

zió mentén markáns típusokat egyértelműen elkülöníteni. Ezért a típusoktól eltekintve „leíró” formában mutattam be szülői stílusokat. Meglátásom szerint főképp a szülők iskolai végzettsége mentén differenciálódtak a nevelési stílusok, amely jelentősen meghatározta a szülők foglalkozását, jövedelmét és a gyermeknevelésről vallott nézeteit is. A szülők nevelési stílusát befolyásoló kulturális és strukturális tényezőket számos kutatási eredmény alátámasztja. Az osztályhovatartozás (Bianchi and Robinson 1997; Cooksey et al. 1997; Coontz 1992; Hays 1996; Lareau 2003; McLanahan 2004; Menaghan 1991), az iskolázottság, a foglalkozás, a végzett munka komplexitása (Kohn et al. 1986, Cooksey et al. (1997), a jövedelem és a forrásokhoz való hozzáférés lehetősége (Coontz 1992; Hays 2003; Hochschild 2002;), a szűkebb társadalmi, illetve lakókörnyezet (Holloway és Pimlott-Wilson (2014) mind-mind olyan tényezők, amelyek hatással vannak a szülők nevelési stílusának, közvetve pedig az internetes nevelési stílusának alakulására.

Az említett tényezők kölcsönhatásának keresztmetszetében vizsgálva a kutatásomba bevont szülők internetes nevelési stílusát az egyik legmeghatározóbb tényezőnek a szülők iskolázottsága bizonyult. A magasabb iskolai végzettséggel (főiskolával, egyetemmel) rendelkező szülők (főleg anyák) esetében

volt megfigyelhető leginkább a partneri viszonyra alapozó szülő-gyermek kapcsolat, amelyben a szülő tudatosan törekszik a kölcsönösen nyitott, bizalom teli kommunikációra serdülőjével, ahol a beszélgetések, tárgyalások nagyobb szerepet kapnak. Ez megmutatkozott a serdülő IKT eszközhasználatának szabályozásában is. Mivel ezek a szülők jórészt rendelkeznek bizonyos fokú digitális kompetenciával, pontosabban meg tudták határozni elvárásaikat az okoseszközök használatát illetően, nemcsak az időtartamot, hanem a tartalmakat és a serdülő kapcsolatait is jobban tudták követni. Többet érvelnek, magyaráznak, nem annyira korlátozásokkal, inkább meggyőzéssel próbálnak hatni a serdülőre. Fontosabbnak tartják meghallgatni a serdülő álláspontját, biztosítani számára bizonyos fokú önállóságot, hogy tapasztalatokat szerezhessen, és a későbbiekben önszabályozóvá válhasson. Elmondásuk szerint számukra is kihívást jelentenek az IKT eszközök, az új helyzetben ők is számos nehézséggel szembesülnek. De a korábban megalapozott őszinteségen, elfogadáson alapuló szülő-gyermek kapcsolatban könnyebben megtalálják a hangot serdülőikkel, bizalmasabb viszonyuknak köszönhetően több rálátásuk nyílik gyermekeik eszközhasználatának minden vetületére. Nyitottabbak a tájékozódásra, az önképzésre. Bár gyakran küzdenek idő-

hiánnyal, és általában nélkülözniük kell az apák állandó jelenlétét is, több energiát fordítanak gyermekeik nevelésére, iskolai előmenetelük követésére, jövőjük tervezésére. Többet fektetnek be kulturális tőkájük gyarapításába, amelynek szerves részét képezi a megfelelő szintű digitális kompetencia kialakítása is.

Az alacsonyabb iskolai végzettséggel (szakiskola) rendelkező szülők lényegesebben kevesebb időt és energiát tudnak fordítani gyermekeikre, legtöbbször reggeltől-estig kénytelenek dolgozni, sőt gyakran gazdálkodnak vagy különösen az apák időszakosan külföldi munkát is vállalnak. Az alacsony jövedelmek kiegészítésére végzett folyamatos pluszmunkák tulajdonképpen a gyermekektől veszik el az időt, és nemcsak a fizikai időt, hanem a nevelésükre fordítható energiát is. A hónapokig külföldön tartozkodó, vagy az estig dolgozó apák szinte teljesen kiesnek a gyermeknevelésből, ami azt is jelenti, hogy ennek terhe és felelőssége legtöbbször az anyákra hárul. Az anyák többsége szintén munkába jár, megterhelő fizikai munkát végez, vagy közülük sokan a nagyon sok türelmet, érzelmi bevonódást igénylő segítő szakmákban (ápolók, pedagógus) dolgoznak. Mivel a gyermekkel való állandó egyezkedésekre, megbeszélésekre kevés idejük és energiájuk jut, többségük inkább a tiltó, büntetésekkel nyomatékosított szabályozással

próbálkozik. A gyakran korlátozó, büntető jellegű nevelési gyakorlatot tehát sok esetben a folyamatos, kimerítő, pihenést nélkülöző munkavégzés miatti fáradtság, türelmetlenség is „táplálja”, amely az IKT eszközök szabályozásában is érvényesül. Számukra nagyobb kihívást jelent az IKT eszközök megjelenésével kialakuló új helyzet kezelése is. Többnyire ők azok, akik kevésbé használják, így kevésbé tartják hasznosnak az IKT eszközöket, ezért aztán nehezebben viselik serdülők „állandó telefonozását”. A szülők távollétében a gyermekek könnyebben válnak az internet, az online játékok rabjává. Ezért még nehezebb a szülők számára a szabályozás, a korlátozás. Az anyák közül sokan hangot adtak bizonytalanságuknak, bűntudatuknak, tudják, hogy gyermekeikkel sokkal többet kellene beszélgetni, hogy nem kellene velük kiabálni, vagy állandóan büntetni. Többen törekednek is ezek alkalmazására, de a hétköznapi gyakorlatban (a sok munka, a „hajtás”, az időhiány, a fáradtság miatt) keveseknek sikerül. Talán ezzel magyarázható az is, hogy sokuknak nehézséget jelent a következetesség. Bár legtöbbször hirtelen felindulásból könnyen büntetnek, de könnyebben engednek is. Ez a fajta nem következetes, hol tiltásokra, korlátozásokra, hol megengedésre alapozó nevelési stílus az IKT eszközök használatának szabályozásában hosszú-

távon kevésbé vezet az önkontroll kialakulásához. Ugyanakkor jól tükrözi ezeknek a szülőknek, különösen az anyáknak a ne-
héz helyzetét, a bizonytalanságot, amely gyakran tehetetlenség-
érzéssel párosul. Tanácstalanok, azt érzékelik, hogy gyerme-
keik IKT eszközhasználatát nem tudják szabályozni, hiszen a
szabályok közös megbeszélésére, az alkudozásokra kevés idő
jut, fizikailag is kevés időt tudnak együtt tölteni. Kételyeikkel,
félelmeikkel gyakran magukra maradnak, sok családban a
férjek, a nagyszülők a feleség feladatának, felelősségének
tekintik a gyermekek nevelését, szabályozását. Külső szakmai
segítséget sem nagyon kapnak, az iskolában eddig egyetlen
alkalommal került terítékre a biztonságos internetezés. Nevelési
gyakorlatukban gyakran együtt van jelen a tiltás, korlátozás,
büntetés és a megengedés, vagy időnként akár az elengedés.

A szülők nevelési stílusának vizsgálatánál az iskolai vég-
zettség mellett természetesen az egyéb tényezők befolyásoló
hatásával is számolni kell. A foglalkozások, a jövedelmek, a
saját családból hozott nevelési tapasztalatok, értékek, és nem
utolsó sorban a szűkebb környezet mentalitása, nevelési gya-
korlata, azaz a családok anyagi, kulturális tőkéje. Ennek tükré-
benválik árnyaltabbá a szülők nevelési stílusa, amely bizonyos
fokig összhangban van a szülők internetes nevelési stílusával.

De nem minden esetben, hiszen az IKT eszközhasználat területén a szülők zöme gyermekeiknél alacsonyabb digitális kompetenciával rendelkezik, ami megnehezíti számukra a megfelelő beavatkozási, szabályozási módozatok megtalálását. Különösen az általában korlátozó, kontrolláló szülő az IKT eszközhasználat terén könnyen „zsákutcába jut”, hiszen az időtartamon kívül a használat egyéb vetületeit alig, vagy egyáltalán nem tudja korlátozni, ellenőrizni. Ez a kognitív disszonancia-állapot gyakran feszültséget, szorongást idéz elő a szülőknél, amely eddigi nevelési gyakorlatuk, elveik újraértelmezésére készíti őket, és nevelési gyakorlatok, stílusok sokféleségét hozza létre. Így válhatnak az IKT eszközök a szülő-gyermek kapcsolat befolyásoló tényezőivé, alakítóivá. Ennek a változási folyamatnak a nehézségei, bizonytalanságai folyamatosan visszaköszönnek az interjúszövegekben.

Nyilvántartási szám: DEENK/104/2021.PL
Tárgy: PhD Publikációs Lista

Jelölt: Fekete Deák Ildikó
Doktori Iskola: Humán Tudományok Doktori Iskola
MTMT azonosító: 10059552

A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

Magyar nyelvű könyvrészletek (2)

1. **Fekete Deák, I.:** Az IKT eszközhasználat hatása a szülő-gyerek kapcsolatra és a családi szocializációra rurális térségben kora serdülőkorú (14-15) gyerekek esetében.
In: Internet az iskolában, internet a családban : A média hatása a gyermekekre és fiatalokra.
Szerk.: Biró A. Zoltán, Bodó Julianna, Státus Kiadó, Csikszereda, 111-116, 2017. ISBN: 9786066610766
2. **Fekete Deák, I.:** Falun élő serdülőkorú gyerekek szüleikkel való kapcsolata: Fókuszcsoportos interjú serdülőkorú (14-15 éves) gyerekekkel, és serdülőkorú gyerekeket nevelő szülőkkel.
In: A világ interdiszciplináris megközelítésben. Szerk.: Mező Ferenc, Ujhelyi Nelli, Mező Katalin, Mándy Zsuzsa, Debreceni Egyetem, Debrecen, 39-59, 2016. ISBN: 9789634739463

Magyar nyelvű tudományos közlemények külföldi folyóiratban (1)

3. **Fekete Deák, I.:** A családi környezet szerepe az egyén reziliens alkalmazkodásának kialakulásában.
Erdélyi társad. 13 (1), 163-168, 2015. ISSN: 1583-6347.

Idegen nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (1)

4. **Fekete Deák, I.:** The balance between teaching and education in teaching profession.
Kult. Köz. 10 (4), 49-63, 2019. ISSN: 0133-2597.
DOI: <http://dx.doi.org/10.35402/kek.2019.4.5>

Magyar nyelvű konferencia közlemények (1)

5. **Fekete Deák, I., Jakab, J.:** Mi ma a tanár a pedagógus feladat? Oktat vagy nevel is?
In: V. Neveléstudományi és szakmódszertani konferencia = Vzdělávacie, výskumné a metodické konferencie, Párkány, International Research Institute, Komárno, 249-261, 2017.
ISBN: 9788089691

További közlemények

Magyar nyelvű könyvrészletek (1)

6. **Fekete Deák, I.:** Egy székelyföldi non-profit egyesület külső PR tevékenységének elemzése.
In: Kommunikáció-Versenyképesség. Szerk.: Székely Kinga Katalin, Biró A. Zoltán, Státus
Kiadó, Csíkszereda, 181-203, 2009. ISBN: 9789731764948

Magyar nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (1)

7. **Fekete Deák, I.:** "Rejtett ellenállás" A kollektivizálás Székelyföldön lezajlott folyamatáról.
Új Nézőpont. 3 (3-4), 29-39, 2017. EISSN: 2064-7042.

Idegen nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (1)

8. **Fekete Deák, I.:** "Hidden Resistance": the collectivization process in Szeklerland.
Belvedere Meridionale. 29 (4), 17-27, 2017. ISSN: 1419-0222.
DOI: <http://dx.doi.org/10.14232/belv.2017.4.2>

A DEENK a Jelölt által az iDEa Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudományometriai ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2021.03.22.

